

Гармонізація приватного права України з правом ЄС. Вплив *acquis communautaire* на систему засад

Гриняк Андрій Богданович¹ [ORCID: 0000-0002-9466-8014]

1 Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, вулиця Пилипа Орлика, 3, Київ, 01024, Україна

Hryniak_A@nas.gov.ua

Анотація. Гармонізація приватного права України з правом Європейського Союзу є одним із ключових напрямів оновлення національного приватноправового регулювання в умовах війни, повоєнного відновлення та підготовки України до майбутнього членства в ЄС. Метою роботи є науково-правовий аналіз впливу *acquis communautaire* та модельних актів європейського приватного права на систему засад приватного права України, а також з'ясування значення цього впливу для рекодифікації цивільного законодавства, забезпечення стабільності цивільного обороту, правової визначеності, добросовісності, справедливості, захисту слабшої сторони та балансу приватних і публічних інтересів. У роботі розкрито зміст європеїзації правового порядку України, особливості *acquis communautaire*, межі уніфікації приватного права в Європейському Союзі, роль PECL, DCFR, PETL, Принципів УНІДРУА та інших модельних актів у формуванні спільних підходів до приватноправового регулювання. Обґрунтовано, що гармонізація не повинна зводитися до механічного копіювання європейських моделей, а має забезпечувати функціональне оновлення національної системи приватного права з урахуванням українських реалій, потреб воєнної стійкості та повоєнного відновлення.

Ключові слова: приватне право; гармонізація законодавства; право Європейського Союзу; *acquis communautaire*; європейське приватне право; рекодифікація цивільного законодавства; Цивільний кодекс України; свобода договору; добросовісність; правова визначеність; захист слабшої сторони; PECL; DCFR; PETL; Принципи УНІДРУА.

Вступ

Сучасний розвиток приватного права України відбувається у складному поєднанні кількох взаємопов'язаних процесів: воєнної агресії Російської Федерації проти України, потреби

повоєнного відновлення, структурної перебудови економіки, поглиблення співпраці з Європейським Союзом та підготовки до майбутнього членства України в ЄС. Саме тому гармонізація приватного права України з правом Європейського Союзу не може розглядатися лише як техніко-юридичне приведення окремих нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*. Йдеться про значно ширший процес оновлення всього масиву засобів приватноправового регулювання, у тому числі принципів, методів, засобів адаптації національного та європейського правопорядків. Цей процес є обов'язковим у межах виконання покладених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) зобов'язань.

Надання Україні статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу істотно прискорило цей процес і надало йому нового змісту. Якщо у перші роки незалежності наближення українського законодавства до права ЄС сприймалося переважно як стратегічний політико-правовий орієнтир, то сьогодні воно стало необхідною умовою формування правового середовища, сумісного з внутрішнім ринком ЄС. Зокрема, ухваливши у 2000 році Програму інтеграції України до Європейського Союзу, Україна стала на шлях поступового наближення національного законодавства до *acquis* ЄС у всіх сферах суспільного життя. Натомість сучасний етап євроінтеграції стосується вже не загальної орієнтації на європейські стандарти, а системної підготовки до європеїзації[1] правової системи України.

Європеїзація правового порядку України є складним та системним процесом адаптації національного законодавства до правових стандартів Європейського Союзу у межах євроінтеграційного курсу держави. Цей процес охоплює гармонізацію, імплементацію та трансформацію правових норм з метою забезпечення відповідності українського правопорядку *acquis* (сукупності норм і принципів права ЄС)[2].

Acquis communautaire охоплює установчі договори ЄС, вторинне законодавство, рішення Суду ЄС, загальні принципи і доктрини права ЄС, міжнародні угоди, а також значний масив актів «м'якого права». Його призначення полягає не у механічній уніфікації всіх національних правових систем, а у забезпеченні узгодженості, функціональної сумісності та передбачуваності правового простору Європейського Союзу. Для приватного права це має особливе значення, оскільки саме через правове регулювання відносин власності, зобов'язальних відносин, організаційно-правових форм юридичних осіб, відповідальності, захисту споживачів, інвестиційних та транскордонних відносин формується базова інфраструктура внутрішнього ринку.

Перед Україною, на відміну від багатьох держав Центральної та Східної Європи, постало складніше завдання європейської інтеграції. Воно відбувається не за моделлю «повернення до Європи», а за значно складнішою у політичному, інституційному та процедурному плані моделлю «входження в Європу»[3]. У цьому контексті слушною є позиція, відповідно до якої зближення законів та інших нормативних актів країн-сусідів має здійснюватися на основі спільно погоджених пріоритетів, зосереджуючись передусім на тих елементах *acquis*, які сприяють торгівлі та економічній інтеграції, з урахуванням економічної структури країни-партнера і стану гармонізації її законодавства із законодавством ЄС[4]. Сам процес наближення у правовій

доктрині розуміють як комплекс взаємозумовлених дій, спрямованих на вироблення загального курсу правового розвитку, виявлення правових відмінностей та формування загальних, спільних або єдиних юридичних правил[5].

Для приватного права така постановка питання є принциповою. Гармонізація не повинна зводитися до формального перенесення окремих європейських директив або інститутів у національне законодавство. Її метою має бути створення такого правового порядку, який одночасно відповідав би вимогам *acquis* ЄС, забезпечував би стабільність цивільного обороту та враховував би реальний стан української економіки. Особливої ваги це набуває в умовах війни, коли правове регулювання приватних відносин прямо впливає на здатність держави залучати інвестиції, підтримувати підприємництво, забезпечувати стійкість договірних зв'язків і формувати правові передумови для повоєнного відновлення. За оцінкою п'ятої Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення України, станом на 31 грудня 2025 року прямі збитки України перевищили 195 млрд дол. США, а потреби у відновленні та реконструкції на наступне десятиліття оцінені майже у 588 млрд дол. США[6].

Отже, питання гармонізації приватного права з правом ЄС має не лише інтеграційний, а й відновлювальний вимір. Ефективність міжнародних та внутрішніх інвестицій у відбудову України значною мірою залежатиме від якості приватноправових інститутів, передбачуваності договірного регулювання, стабільності режиму власності, зрозумілості організаційно-правових форм юридичних осіб та здатності правової системи забезпечувати баланс приватних і публічних інтересів. Правова система, її інститути та регулюючі акти можуть відкривати простір для інноваційної діяльності, бути до неї нейтральними або, навпаки, створювати перепони і консервувати структури, неадекватні новим реаліям[7].

1. Гармонізація приватного права України з правом ЄС: зміст і межі

Гармонізація приватного права України з правом ЄС має здійснюватися з урахуванням складної природи цього процесу. З одного боку, Україна повинна забезпечити сумісність національного законодавства з *acquis* ЄС. З іншого – зберегти власну правову ідентичність, системність приватноправового законодавства та самостійне визначення тих юридичних конструкцій, які найкраще відповідають особливостям національного законодавства.

Це особливо важливо, оскільки навіть у межах самого Європейського Союзу приватне право не є повністю уніфікованим. Зближення законодавств держав-членів має допоміжний характер щодо основної мети – належного функціонування внутрішнього ринку ЄС[8]. На рівні права Європейського Союзу відсутня вимога однакового регулювання всіх приватноправових відносин у всіх державах-членах. Натомість переважає підхід, спрямований на вироблення спільних стандартів, мінімальних гарантій, узгодженої термінології та механізмів взаємної сумісності національних законодавств.

У цьому контексті необхідно враховувати й питання співвідношення міжнародного, європейського та національного права. Венеційська комісія, визнаючи критичну важливість реалізації міжнародного права в національній системі, водночас не виходить із безумовного верховенства міжнародного права над Конституцією або звичайним законодавством. Такий підхід не заперечує державного суверенітету і права держави самостійно визначати механізми

імплементції міжнародних зобов'язань у національне законодавство[9]. Тому гармонізація приватного права України з правом ЄС має відбуватися не як відмова від власної системи права, а як її функціональне оновлення з урахуванням європейських стандартів.

Головна причина зближення національних інститутів приватного права в межах ЄС полягає у необхідності подолання конфлікту між транснаціональною природою сучасних економічних відносин і національним характером правових норм, які призначені їх регулювати[10]. Водночас дискусія щодо можливості прийняття Європейського цивільного кодексу засвідчила складність повної уніфікації приватного права. На користь такого кодексу наводилися аргументи про забезпечення європейської соціальної моделі та наповнення реальним змістом концепції транснаціонального громадянського суспільства[11]. Натомість критики цієї ідеї слушно наголошували на неможливості заміни національних цивільних кодексів загальноєвропейським без ризику втрати правових, культурних і мовних особливостей держав-членів ЄС[12].

Саме тому реальна модель європейської гармонізації приватного права ґрунтується не на поглинанні національних систем, а на пошуку спільних підходів. Її ускладнюють різні концепції співвідношення національного і міжнародного права, відмінності між французькою, німецькою та англійською моделями договірного регулювання приватних відносин тощо[13]. За таких умов особливого значення набуває мінімальна гармонізація: на рівні директив ЄС установлюються базові стандарти, а держави-члени зберігають можливість передбачати більш детальне або жорстке регулювання з урахуванням власних правових традицій[14].

2. *Acquis communautaire* та модельні акти європейського приватного права

Пошук спільних підходів у європейському приватному праві зумовив появу низки модельних актів і доктринальних документів, які хоча і не завжди мають обов'язкову юридичну силу, проте істотно впливають на розвиток національних законодавств. До таких документів належать: Принципи, визначення та модельні правила європейського приватного права, Проект спільної системи підходів (DCFR), Принципи європейського договірного права (PECL), Принципи європейського деліктного права (PETL), Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципи існуючого договірного права ЄС, Принципи Європейського страхового права (PEICL) та інші акти. Їх ключова мета полягає в усуненні суперечностей між національними правопорядками держав-членів ЄС, узгодженні їх положень з *acquis* ЄС, формуванні єдиної термінологічної бази та подоланні проблем імплементції директив у національне законодавство[15].

Особливе місце серед цих документів посідають Принципи європейського договірного права (PECL), положення яких розроблялися як модельні правила для договірного права задля допомоги судам, арбітражам та законодавцям у випадках, коли сторони орієнтуються на *lex mercatoria* або прагнуть відійти від вузько національних моделей договірного регулювання. Структура PECL охоплює загальні та спеціальні положення договірного права, зокрема щодо надання послуг, комерційного агентування, франчайзингу, дистриб'юторських договорів, дій в чужому інтересі без доручення, оренди товарів, особистого забезпечення, купівлі-продажу, позадоговірної відповідальності, безпідставного збагачення, набуття і припинення права власності, договорів доручення, довірчого права, речового забезпечення рухомого майна, дарування[16]. Не випадково

у правовій доктрині PECL розглядалися як можлива модель для гармонізації договірного права держав-членів ЄС[17].

Важливу роль у гармонізації відіграють також Принципи європейського деліктного права (PETL), які сформували спільний підхід до регулювання деліктних зобов'язань. Їх структура охоплює підстави виникнення зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди, умови та підстави цивільно-правової відповідальності, підстави звільнення від неї, особливості відповідальності за спільно заподіяну шкоду, а також способи судового захисту, включаючи відшкодування матеріальної та компенсацію моральної шкоди. Аналогічну роль у сфері страхових відносин виконують PEICL, які містять модельні правила щодо загальних положень договору страхування, переддоговірних обов'язків, страхового полісу, строку дії договору, страхового випадку, позовної давності, компенсаційного страхування, суброгації та страхування фіксованих сум.

Іншим важливим документом є Принципи існуючого договірного права ЄС, у яких систематизовано підходи до закріплення правового статусу споживача та підприємця, переддоговірних відносин, способів захисту порушених прав, процедури укладення договорів, відмови від договору, тлумачення та дійсності умов договору, а також виконання договірних зобов'язань. Кожна стаття цих Принципів супроводжується коментарем, що включає джерела, розвиток відповідної правової конструкції та її зміст. Саме така структура робить подібні документи корисними не лише для правозастосування, а й для рекодифікації цивільного законодавства України.

У 2003 році Європейська комісія у документі «Більш узгоджене європейське договірне право – План дій» запропонувала створити Common Frame of Reference як документ, що мав би містити спільні принципи, термінологію та модельні правила для використання під час створення або зміни законодавства у сфері договірних відносин[18]. Результатом цієї роботи став Проект спільної системи підходів (Draft Common Frame of Reference), структура якого охоплює загальні положення, договори та інші юридичні акти, зобов'язання і відповідні права, окремі типи договорів, дії в чужому інтересі, позадоговірні зобов'язання із заподіяння шкоди, кондиційні зобов'язання, набуття і припинення права власності, забезпечення та можливі обтяження рухомого майна, а також трасти.

Слід зазначити, що DCFR важливий не лише як технічний інструмент систематизації, а й як джерело уявлення про принципи, структуру і дух європейського приватного права. Проект демонструє взаємопроникнення континентальної та англо-американської правових традицій. Прикладом цього є поступове сприйняття інституту трасту правовими системами романо-германської правової сім'ї. У цивільному законодавстві Молдови, зокрема, імплементація довірчого управління майном відбулася через закріплення положень про траст, відмінний від класичної фідуції. Молдовський законодавець узяв за основу положення Книги X DCFR, поєднавши ознаки англо-американського трасту та європейської довірчої власності[19].

Окремої уваги заслуговує дискусія щодо Common European Sales Law. У 2011 році Європейський Парламент ухвалив резолюцію щодо можливих напрямів розвитку європейського договірного права для споживачів і бізнесу[20], після чого Європейська комісія представила пропозицію регламенту про Common European Sales Law. Цей інструмент мав діяти як факультативний набір єдиних правил, який сторони могли б обирати паралельно з національним договірним правом[21].

Хоча відповідна пропозиція не стала чинним регламентом і була згодом знята з активного законодавчого процесу[22], сама дискусія засвідчила прагнення ЄС шукати не лише класичні механізми гармонізації, а й добровільні правові інструменти, здатні полегшувати транскордонний цивільний оборот.

Таким чином, вплив *acquis* ЄС та модельних актів європейського приватного права на українське приватне право проявляється не у витісненні національних цивілістичних принципів, а в їх функціональному оновленні. Йдеться про переосмислення таких засад, як свобода договору, диспозитивність, юридична рівність учасників цивільних відносин, добросовісність, розумність, справедливість, правова визначеність, захист слабшої сторони, пропорційність, баланс приватних і публічних інтересів, а також ефективний судовий захист.

3. Система засад приватного права України в умовах європейської інтеграції

Принципи права мають динамічну природу і формуються та видозмінюються залежно від соціально-економічних умов у суспільстві[23]. У сучасних умовах така динаміка зумовлена одночасно війною, європейською інтеграцією, цифровізацією приватноправового обороту, ускладненням договірних зв'язків, транснаціоналізацією економічних відносин і потребою у залученні інвестицій. Тому система засад приватного права України повинна зберігати національну цивілістичну основу, але водночас бути відкритою до європейських регулятивних підходів.

Визначальне значення у цьому процесі відіграє диспозитивність. Вона не лише забезпечує автономію волі учасників приватноправових відносин, а й дозволяє праву реагувати на об'єктивну неможливість нормативно врегулювати всі без винятку відносини у приватноправовій сфері. Саме диспозитивний метод правового регулювання є засобом збереження гнучкості приватного права в умовах множинності європейського, міжнародного, транснаціонального, національного правопорядків. У цьому контексті важливою є природно-правова ідея цивільного законодавства, відповідно до якої закон не стільки створює приватноправові відносини, скільки прагне наблизитися до їхньої об'єктивної правової конфігурації. Саме тому закріплені у ст. 3 ЦК України засади мають загальнообов'язковий характер і повинні враховуватися як при законотворенні, так і при вирішенні конкретних правових ситуацій[24].

Разом із диспозитивністю посилюється значення добросовісності, розумності та справедливості. У праві ЄС ці категорії мають не декларативне, а функціональне значення: вони впливають на тлумачення договорів, оцінку поведінки сторін, захист споживача, виявлення несправедливих умов договору, межі здійснення суб'єктивних прав і допустимість односторонньої зміни договірної позиції. Для національного приватного права це означає поступовий перехід від формального розуміння свободи до її поєднання з вимогами відповідальної поведінки, правової визначеності та недопущення зловживання правом.

Не менш важливим є вплив принципу верховенства права. У приватноправовій сфері зазначений принцип виявляється через вимоги правової визначеності, передбачуваності судової практики, ефективного захисту суб'єктивних цивільних прав, недоторканості права власності, справедливого балансу публічних та приватних інтересів. У цьому контексті важко переоцінити значення практики Європейського суду з прав людини та позицій Венеційської комісії.

Венеційська комісія у Доповіді про верховенство права виокремила складові елементи верховенства права[25], а Європейський суд з прав людини послідовно розкриває його зміст через захист фундаментальних прав людини. Як слушно з цього приводу застерігав М. І. Козюбра, неповага до принципу верховенства права та його складових неминуче призводить до вкрай негативних наслідків – порушень прав людини, владного свавілля, соціального хаосу, а зрештою – до розпаду держави[26].

Для гармонізації приватного права України з правом ЄС особливе значення практика ЄСПЛ як джерела правового регулювання. Національні суди не можуть ігнорувати правові позиції Європейського суду у справах, аналогічних українським, незалежно від того, чи були вони ухвалені щодо України, чи щодо інших держав-членів Ради Європи. Водночас застосування практики ЄСПЛ не повинно зводитися до формального цитування окремих рішень. Вона має використовуватися у системному зв'язку з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Конституцією України[27]. Саме тому у приватноправових відносинах ще належить повною мірою укорінити практику ЄСПЛ як джерело правового регулювання, зокрема у сфері договорів, власності, відповідальності та захисту цивільних прав[28].

Отже, методологічна основа розвитку національного приватноправового законодавства повинна ґрунтуватися на поєднанні регулятивного потенціалу, закладеного у вітчизняних цивілістичних принципах, з елементами верховенства права, практикою ЄСПЛ, законодавством ЄС, модельними актами європейського приватного права та нормами soft law[29]. Такий підхід дозволяє уникнути двох крайнощів: з одного боку, ізолюваного національного консерватизму, а з іншого – некритичного копіювання європейських моделей без урахування особливостей вітчизняної правової системи.

4. Рекодифікація цивільного законодавства України як інструмент гармонізації

Цивільний кодекс України, що діє понад двадцять років, підтвердив своє фундаментальне значення для формування ринкової економіки та розвитку приватноправових засад регулювання майнових і зобов'язальних відносин. У доктрині слушно зазначається, що «навіть суттєві пошкодження у «тілі» кодексу не становлять для нього загрози в аспекті ефективності, оскільки він закладений на природних і гнучких правових принципах: свободі договору, диспозитивності, непорушності права власності, добросовісності, розумності та справедливості»[30]. Саме ці принципи є тим фундаментом, який зберігає стійкість приватноправового регулювання навіть в умовах масштабних політичних, економічних та безпекових потрясінь.

Водночас сучасний етап розвитку приватного права потребує не лише збереження базових засад ЦК України, а й їх змістовного оновлення. Якщо в попередні десятиліття модернізація приватноправового регулювання була переважно реакцією на внутрішні соціально-економічні трансформації, то сьогодні вона здійснюється в умовах повномасштабної війни, структурної перебудови економіки, зміни логістичних ланцюгів, зростання інвестиційних ризиків, переорієнтації ринків збуту та поступового входження України до європейського правового й економічного простору. Тому проблема оновлення приватноправового законодавства вже не може розглядатися лише як питання вдосконалення окремих нормативно-правових актів. Йдеться

про системну трансформацію всього масиву приватноправового законодавства з урахуванням потреб національної стійкості, повоєнного відновлення та майбутнього членства України в Європейському Союзі.

Рекодифікація приватноправового законодавства України у цьому контексті виконує роль ключового інструменту гармонізації. Вона має не механічно відтворювати положення європейських модельних актів, а забезпечити сумісність українського приватного права з основними європейськими підходами. Імплементація багатьох правових моделей, закріплених у DCFR, PECL, PETL, Принципах УНІДРУА та інших документах, може сприяти вирішенню низки проблем, які постали у сфері приватноправового регулювання: вибір різних правопорядків для окремих частин договору, можливість мовчазного вибору права, відсутність вимоги про необхідний зв'язок між обраним правом і договором, розмежування дійсності домовленості про вибір права та дійсності основного договору, можливість обрання недержавного права, а також відсутність жорстких формальних вимог до угоди про вибір права[31].

Досвід держав Центральної та Східної Європи підтверджує доцільність такого підходу. У процесі оновлення Цивільного кодексу Польщі було використано окремі положення PECL, зокрема щодо укладення договору шляхом обміну стандартними умовами, відкликання оферти, акцепту зі змінами, обов'язку дотримання конфіденційності інформації, отриманої на стадії переговорів між потенційними контрагентами. У Концепції Цивільного кодексу Угорщини прямо вказувалося на необхідності урахування PECL та Принципів УНІДРУА, які отримали світове визнання і справили значний вплив на законодавство та судову практику[32]. Положення Принципів УНІДРУА, PECL та DCFR були використані при оновленні Цивільного кодексу Румунії 2011 року[33], а у Молдові – при реформуванні інституту довірчої власності та запровадженні трастоподібної конструкції[34].

Для України цей досвід є корисним не як зразок прямого копіювання, а як підтвердження того, що модельні акти європейського приватного права можуть виконувати методологічну роль при оновленні національного законодавства. Вони дозволяють уникнути фрагментарної імплементації директив, забезпечити єдність термінології, узгодженість догматичних конструкцій і внутрішню системність приватноправового регулювання. У європейській доктрині справедливо зазначається, що інкорпорація положень директив ЄС на підставі єдиного документа, об'єднаного загальною логікою та уніфікованими поняттями, дає змогу уникнути фрагментарності та забезпечити «уніфікацію через гармонізацію»[35].

У сучасних умовах європейсько орієнтована модернізація приватноправового законодавства України повинна охоплювати кілька взаємопов'язаних напрямів. Першим із них є договірне право. У проєкті оновлення ЦК інститут договірних зобов'язань зазнав трансформації через посилення договору як регулятора приватноправових відносин, розширення договірної автономії та врахування європейських підходів до переддоговірної відповідальності, електронних правочинів, несправедливих умов договору і засобів правового захисту. Саме договір сьогодні виступає не лише юридичною формою оформлення зв'язків між сторонами, а й основним інструментом гнучкого саморегулювання приватноправових відносин.

В умовах війни договірне право набуває особливого практичного значення. Український бізнес діє в умовах підвищеної невизначеності, логістичних розривів, валютних коливань, зміни

ланцюгів постачання, зростання ризиків невиконання зобов'язань і необхідності оперативного перерозподілу ризиків між сторонами. Тому розвиток приватноправового законодавства має відбуватися у напрямі розширення можливостей договірного регулювання за одночасного збереження гарантій добросовісності, балансу інтересів і захисту слабшої сторони. Саме у цьому контексті істотного оновлення потребують підходи до письмової форми договору, відкликання оферти, акцепту зі змінами, непойменованих засобів правового захисту, електронного укладення договорів, звільнення від відповідальності, зміни або припинення договору у разі виникнення істотних труднощів при його виконанні, захисту від недобросовісних умов і переддоговірної відповідальності *culpa in contrahendo*[36].

Другим напрямом є оновлення споживчого законодавства. Європейське приватне право приділяє особливу увагу захисту споживача як слабшої сторони. Саме тому у процесі оновлення цивільного законодавства важливого значення набувають положення про несправедливі умови договору, істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживачеві, переддоговірне розкриття інформації, особливості дистанційного укладення договорів, відповідальність підприємців за порушення інформаційних обов'язків. Такий підхід відповідає логіці численних директив ЄС, які спрямовані на підвищення стандартів захисту споживачів і водночас забезпечення довіри до транскордонного ринку.

Третім напрямом є міжнародне приватне право. В умовах європейської інтеграції та зростання кількості транскордонних приватноправових відносин особливої ваги набувають правила визначення права, що застосовується до договірних та позадоговірних зобов'язань. Їх оновлення має забезпечити передбачуваність вибору права, захист автономії сторін, узгодженість із європейськими підходами та належний баланс між свободою учасників обороту і публічним порядком України.

Четвертим напрямом є упорядкування організаційно-правових форм юридичних осіб. Для стабільного підприємницького обороту, інвестиційної привабливості та зрозумілості правового поля принципово важливими є прозорість правового статусу суб'єктів, визначеність обсягу відповідальності, порядку управління, майнової відокремленості та організаційно-правової форми. У цьому контексті обґрунтованим є повернення до чіткого, вичерпного та логічно вибудованого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб, узгодженого з приватноправовою природою відносин і потребами ринкової економіки.

Важливим стимулом для такого оновлення стало прийняття Закону України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»[37]. Його значення полягає не лише у припиненні дії Господарського кодексу України як окремого регулятивного масиву, а й у переході до нового етапу систематизації приватноправового законодавства. Усунення дуалізму у регулюванні майнового обороту відкриває можливості для більшої системності, зрозумілості правового статусу юридичних осіб і наближення національного законодавства до європейських підходів. У цьому ж руслі слід розглядати підтримку реформ корпоративного управління, державної та комунальної власності в межах Ukraine Facility – інструменту ЄС на 2024–2027 роки, який передбачає до 50 млрд. євро стабільної та передбачуваної фінансової підтримки України для відновлення, реконструкції та модернізації[38].

П'ятим напрямом є участь держави та інших публічно-правових утворень у приватноправових відносинах. У сучасних умовах держава активно залучена до цивільного обороту як власник, замовник, інвестор, регулятор і гарант реалізації публічних інтересів. Однак, вступаючи у приватноправові відносини, вона має діяти саме як суб'єкт цивільного права, а не як носій владних повноважень. Поєднання публічної влади і приватноправового статусу породжує правову невизначеність та знижує довіру учасників обороту. Тому подальший розвиток приватноправового законодавства вимагає послідовного утвердження підходу, відповідно до якого держава, територіальні громади та інші публічно-правові утворення беруть участь у майновому обороті на засадах юридичної рівності.

За таких умов гармонізація приватного права України з правом ЄС повинна розумітися як процес поєднання трьох завдань: 1) забезпечення стійкості цивільного обороту в умовах війни; 2) формування правового середовища, сумісного з європейським внутрішнім ринком; 3) збереження внутрішньої цілісності національного цивільного законодавства. Саме поєднання цих завдань дає змогу уникнути як хаотичного накопичення фрагментарних змін, так і формальної імплементації *acquis* ЄС без реального впливу на якість правового регулювання.

У цьому сенсі європейська інтеграція є для України не лише зовнішнім зобов'язанням, а й можливістю впорядкувати систему законодавства, усунути застарілі конструкції, подолати дублювання і колізії, посилити роль приватноправових засад та створити належні правові умови для інвестиційного відновлення. При цьому важливо, щоб гармонізація не перетворилася на пряму трансплантацію європейських моделей без урахування особливостей національного комерційного обороту, рівня економічного розвитку, інституційної готовності суб'єктів ринку та наслідків війни. Ефективна євроінтеграція можлива лише за умови поєднання правової адаптації з українськими реаліями.

Сучасний розвиток приватноправового законодавства України повинен ґрунтуватися на трьох взаємопов'язаних засадах. По-перше, на забезпеченні стійкості економіки в умовах війни, що потребує правової адаптивності, оперативності та здатності права реагувати на надзвичайні виклики. По-друге, на системній гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, причому не формальній, а змістовній, зорієнтованій на реальну сумісність українського правопорядку з європейським внутрішнім ринком. По-третє, на поглибленні приватноправових засад регулювання відносин, насамперед через посилення договірної автономії, утвердження юридичної рівності сторін і усунення нормативних колізій.

Висновки

Підсумовуючи, слід наголосити, що гармонізація приватного права України з правом Європейського Союзу є не одноразовим актом адаптації, а тривалим процесом системного оновлення приватноправового законодавства. Її зміст полягає не у механічному копіюванні *acquis* ЄС, а у формуванні такої системи приватного права, яка зберігає національну цивілістичну основу, водночас є сумісною з європейськими регулятивними підходами, забезпечує правову визначеність, стабільність обороту, захист слабшої сторони, добросовісність, справедливість і ефективний судовий захист.

Вплив *acquis communautaire* на систему засад приватного права України проявляється у функціональному оновленні класичних принципів цивільного права. Свобода договору дедалі більше поєднується з вимогами добросовісності та захисту слабшої сторони; диспозитивність із необхідністю правової визначеності; автономія волі з відповідальністю за недобросовісну поведінку; рівність сторін з вимогою недопущення використання публічної влади у цивільному обороті; захист права власності з європейськими стандартами пропорційності та справедливого балансу.

Рекодифікація цивільного законодавства України має стати основним інструментом такої гармонізації. Вона повинна забезпечити не фрагментарне включення окремих європейських положень, а цілісне оновлення приватноправових інститутів договору, юридичних осіб, речових прав, зобов'язань, споживчого права, міжнародного приватного права, участі держави у приватноправових відносинах. Саме такий підхід дозволить поєднати потреби воєнної стійкості, повоєнного відновлення та майбутнього членства України в Європейському Союзі.

Наявність даних

Препринт не містить емпіричних наборів даних, графічних матеріалів, таблиць або програмного коду, що потребують окремого оприлюднення. Усі нормативні, доктринальні та інші джерела, використані для підготовки роботи, наведено у списку посилань.

Список посилань

1. У європейській літературі поняття європеїзації вживають у семи площинах: географічній, соціологічній, політологічній, правовій, інституційній, макро- та мікроекономічній (Wach K. Europeizacja – próba systematyki i konceptualizacji podejść badawczych. *Horyzonty polityki*. 2013. Vol. 4. № 8. S. 19.).
2. Правове забезпечення повоєнного відродження України: монографія / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 213.
3. Правове забезпечення повоєнного відродження України: монографія / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 344.
4. Трихліб К. О. Зміст та обсяг *acquis communautaire*. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 черв. 2018 р.) / за ред. Р. С. Мельника; відп. ред. Л. Ю. Малюга. Київ : Гельветика, 2018. С. 84–85.
5. Тернавська В. М. Роль правової доктрини у процесі розвитку національних правових систем під впливом правової глобалізації. *Нове українське право*. 2022. Вип. 4. С. 59.
6. Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5): February 2022 – December 2025. Washington, DC : World Bank, 2026. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/c52d910e-e4f9-4bcd-9257-6867bdd89dd4> (дата звернення: 22.05.2026); Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank. 23 February 2026. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 22.05.2026).
7. Правове забезпечення повоєнного відродження України: монографія / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 181.
8. Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal*. 2012. С 326. 26.10.2012. P. 13–390.
9. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри; упорядники та автори коментарів: В. Венгер, А. Заєць, Є. Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, О. Цельєв. Київ, 2020. С. 25–26.

10. Гармонизация договорного права / Белоусов Ю. В., Бек Ю. Б., Дыминская Е. Ю. и др. ; под ред. У. Хелльманна, С. А. Балашенко, Ю. В. Белоусова. Хмельницкий : Хмельницкий университет управления и права, 2015. С. 17.
11. Collins H. Civil society and political union. Cambridge University Press, 2012. LSE Research Online. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/23446> (дата звернення: 22.05.2026).
12. Legrand P. Against a European Civil Code. The Modern Law Review. 1997. № 60. P. 59.
13. Conference «Which European contract law for the European Union?» Press Pack. Université de la Sorbonne, Paris, 23–24 October 2008. URL: http://archiveue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/1023_droit_europeen_contrats/European_contract_law_conference_Press_kit_EN.pdf (дата звернення: 22.05.2026).
14. Barnard C. The Substantive Law of the EU. The Four Freedoms. 2nd ed. New York : Oxford University Press, 2007. P. 600.
15. Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. С. 82.
16. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 53–54.
17. Lando O., Beale H. Principles of European Contract Law, Parts I and II. P. 23–24.
18. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 59.
19. Дектярьов В. В. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання кредитних зобов'язань : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 24; Дектярьов В. В. Довірча власність за законодавством Республіки Молдова: зарубіжний досвід. Регламентация договорных отношений в условиях военного stanu : збірник матеріалів науково-практичного семінару для молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Київ, 05 жовтня 2023 р.). Одеса : Юридика, 2023. С. 75.
20. European Parliament resolution of 8 June 2011 on policy options for progress towards a European Contract Law for consumers and businesses (2011/2013(INI)). Official Journal of the European Union. 2012. С 380Е. P. 59–63. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2012_380_E_0059_01 (дата звернення: 22.05.2026).
21. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law. COM(2011) 635 final. 11 October 2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011PC0635> (дата звернення: 22.05.2026).
22. Common European sales law (CESL). European Parliament Legislative Train Schedule. URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-connected-digital-single-market/file-common-european-sales-law> (дата звернення: 22.05.2026).
23. Договір як універсальна форма правового регулювання : монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. С. 95.
24. Кузнецова Н. С., Довгерт А. С. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації (до 10-ї річниці чинності ЦК України). Приватне право. 2013. № 2. С. 16–17.
25. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри. Київ, 2020. 144 с.
26. Козюбра М. І. Практична філософія права : монографія. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2024. С. 442–443.
27. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 353.
28. Гриняк А. Судова практика як джерело правового регулювання договірних відносин. Приватне право і підприємництво. 2014. Вип. 13. С. 114.
29. Крупчан О., Гриняк А., Пленюк М. Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Право України. 2019. № 2. С. 30.
30. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 28–29.

31. Крупчан О., Гриняк А., Пленюк М. Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. *Право України*. 2019. № 2. С. 27.
32. Kisfaludi A. The Influence of Harmonisation of Private Law on the Development of the Civil Law in Hungary. *Juridica International*. 2008. Vol. XIV. P. 135.
33. Christian Alunaru, Lucian Bojin. Romania. Private Law Reform. Brno : Masaryk University, 2014. P. 246.
34. Octavian Cazac, Vadim Taigorba. The Reform of the Moldovan Civil Code and its Impact on the Financing of Agribusiness in Moldova. 29 July 2019. URL: <https://ceelegalmatters.com/moldova/11256-the-reform-of-the-moldovan-civil-code-and-its-impact-on-the-financing-of-agribusiness-in-moldova> (дата звернення: 22.05.2026).
35. Tacoff C. The Present State of Harmonization of Bulgarian Private Law, and Future Perspectives: Historical Development and Scope of the Private Law — Compliance with European Private Law. *Juridica International*. 2008. Vol. XIV. P. 120–121; Lando O. Some Features of the Law of Contract in the Third Millennium. *Scandinavian Studies in Law*. 2000. № 40. P. 367.
36. Гриняк А. Б. Дискусійні питання оновлення глави 16 Цивільного кодексу України: зміна парадигми. *Нове українське право*. 2024. Вип. 1. С. 12.
37. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4196-20>.
38. The Ukraine Facility. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en (дата звернення: 22.05.2026) .